

İZZEDDİN ÇALIŞLAR

Cumhuriyet'e

Doğru

52 Hafta

Remzi Kitabevi

İZZEDDİN ÇALIŞLAR 1984'te Galatasaray Lisesi'nden mezun oldu. Lise yıllarında başladığı yazma denemelerini, İ. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde okuduğu yıllarda da sürdürdü. Ortağı olduğu Panajans ve Her Mecra'da reklam yazarlığı, Nöbetçi Tiyatro'da amatör tiyatro, Yeşilçam'da senaristlik ve yönetmen asistanlığı yaptı. On yıllık reklamcılıktan sonra serbest yazarlığa yöneldi. Kendi adını taşıyan şirketle kurumsal iletişim destek hizmetleri verirken birçok farklı alanda yazarlık yaptı. Gezi yazısı, senaryo ve radyo yazarlığında ödüller aldı. 1993-2017 arasında elli gazete ve dergide beş yüz makalesi yayımlandı. Eser verdiği edebi türler dışında yazmayla zanaatkarlığı birleştirerek bir tür tüccar-yazarlık geliştirdi ve 1996'dan bu yana 200'e yakın kitaba yazar ve editör olarak imza attı. 2014 yılında Fransa'nın resmi kurumu CNL bursuyla gittiği yazarlık rezidansında yazdığı oyun, Bibliothèque de Théâtre Armand Gatti tarafından düzenlenen etkinliklerde okundu ve Cahiers de l'Égaré tarafından yayımlandı. Yakın tarihe dair yayınları arasında *On Yıllık Savaşın Günlüğü* (Yapı Kredi Yayınları, 1997), *Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi* (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009), *On Yıllık Savaş* (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010), *Balkan Savaşları* (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014), *Savaşın Çizgiler* (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), *Oya Başak: Kahkahanın Derinliği* (Remzi Kitabevi, 2017), *TBMM ve Galatasaraylılar* (Galatasaraylılar Derneği, 2020) sayılabilir. İletişim ve pazarlama odaklı yazarlık alanlarında 18 farklı yüksek eğitim kurumunda dersler verdi, birçok sergiye katkıda bulundu ve küratörlüklerini üstlendi.

İZZEDDİN ÇALIŞLAR

Cumhuriyet'e Doğru 52 Hafta

Remzi Kitabevi

CUMHURİYET'E DOĞRU 52 HAFTA / İzzeddin Çalışlar

© Remzi Kitabevi, 2023

Her hakkı saklıdır.

Bu yapıtın aynen ya da özet olarak
hiçbir bölümü, telif hakkı sahibinin
yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

Yayına hazırlayan: Özlem İşbilir

Kapak tasarımı: Ömer Erduran

ISBN 978-975-14-2162-3

BİRİNCİ BASIM: Aralık 2023

Kitabın basımı 2000 adet yapılmıştır.

Remzi Kitabevi A.Ş., Akmerkez E3-14, 34337 Etiler-İstanbul

Sertifika no: 10705

Tel (212) 282 2080 Faks (212) 282 2090

www.remzi.com.tr post@remzi.com.tr

Baskı ve cilt: Seçil Ofset, 100. Yıl Mah., Matbaacılar Sitesi

4. Cad. No: 77 Bağcılar-İstanbul

Sertifika no: 44903 / Tel (212) 629 0615

İçindekiler

Sunuş.....	7
Cumhuriyet'e Doğru 52 Hafta.....	9
1. Bir devrin kapandığı tarih / 31 Ekim-6 Kasım	10
2. Barış Konferansı için Avrupa'ya giden heyet Lozan'a vardı / 7-13 Kasım	16
3. Vahdettin Malta'da / 14-20 Kasım	22
4. Dünyanın gözü Lozan'da / 21-27 Kasım	28
5. Çantada keklik yok! / 28 Kasım-4 Aralık.....	34
6. İnsan yerine koymama cüreti / 5-11 Aralık.....	40
7. İngiliz hava saldırısı / 12-18 Aralık.....	46
8. Yine savaş çanları / 19-25 Aralık.....	50
9. Dünya bizi konuşuyor / 26 Aralık-1 Ocak.....	54
10. Talep yağmuru altında / 2-8 Ocak.....	60
11. Lider halkıyla birlikte / 9-15 Ocak	66
12. Uygarlık çağrısı / 16-22 Ocak.....	72
13. Zaferin yeni tanımı / 23-29 Ocak.....	78
14. Ordudan gövde gösterisi / 30 Ocak-5 Şubat.....	84
15. İzmir kongre için hazır / 6-12 Şubat.....	90
16. İktisat Kongresi açılıyor / 13-19 Şubat.....	96
17. ABD'den U dönüşü / 20-26 Şubat.....	102
18. Kongre kararları / 27 Şubat-5 Mart	108
19. Hükümete güvenoyu / 6-12 Mart.....	114
20. Adana-Mersin-Tarsus hattı / 13-19 Mart	120
21. Konya'dan yükselen ses: Kadın hakları! / 20-26 Mart	128
22. Mecliste cinayet var! / 27 Mart-2 Nisan.....	134
23. Seçimler için 9 ilke / 3-9 Nisan	140
24. İlk meclisin son oturumu / 10-16 Nisan	148
25. Ulusal egemenlik üç yaşında / 17-23 Nisan.....	154
26. Ya Karaağaç ya savaş! / 24-30 Nisan.....	160

27. Yüz yıl önceki ilk seçim / 1-7 Mayıs	166
28. İttihatçı tehdidi / 8-14 Mayıs	172
29. Yunan yönetimi kaşınıyor / 15-21 Mayıs.....	178
30. Son düşmanla ilk el sıkışma / 22-28 Mayıs.....	184
31. Yeni demir yolu politikası / 29 Mayıs-4 Haziran	190
32. “Oy kullanmak farzdır.” / 5-11 Haziran.....	196
33. Kelkit’te seçmene müdahale / 12-18 Haziran	202
34. Başkente mecliste on koltuk / 19-25 Haziran	208
35. İstanbul için seçim vakti / 26 Haziran-2 Temmuz.....	214
36. Dağlık Karabağ’da çözüm / 3-9 Temmuz.....	220
37. Elâlemin derdi yine Chester / 10-16 Temmuz.....	226
38. Uzlaşma ve pişmanlık / 17-23 Temmuz.....	232
39. Lozan’da imza töreni / 24-30 Temmuz.....	238
40. Dünya basını yorumluyor / 31 Temmuz-6 Ağustos.....	244
41. TBMM’nde ikinci dönem / 7-13 Ağustos	250
42. Yeni meclise yeni hükümet / 14-20 Ağustos.....	258
43. Chester Projesi arıza yaptı / 21-27 Ağustos.....	264
44. Batı Cephesi tarih oldu / 28 Ağustos-3 Eylül	270
45. Halk Fırkası kurulmuştur! / 4-10 Eylül	276
46. Gazi, Halk Fırkası Başkanı / 11-17 Eylül	282
47. Yeni bir anayasa, yeni bir rejim / 18-24 Eylül.....	288
48. Müthiş bir atlatma haber! / 25 Eylül-1 Ekim.....	296
49. İstanbul beş yıl sonra özgür / 2-8 Ekim	302
50. Yeni Türkiye’ye yeni başkent / 9-15 Ekim	308
51. M. Kemal Paşa ABD basınında / 16-22 Ekim	314
52. Yaşasın Türkiye Cumhuriyeti / 23-29 Ekim	322
Kişi Adları Dizini.....	328

Sunuş

Bu kitap yayımlanmasından bir yıl önce, *Oksijen* gazetesi Yazı İşleri Yöneticisi Tayfun Devescioğlu'nun önerisiyle elli iki haftalık bir yazı dizisi olarak tasarlanmıştı. Haftalık bir gazete olmasından dolayı, Cumhuriyet'in ilanının yüzüncü yılı nedeniyle, Cumhuriyet Tarihi'nin başlangıcına giden yolun hafta hafta ele alınması ve 29 Ekim 1923 öncesindeki elli iki haftada yaşananların aktarılması isteniyordu.

1922 sonuyla 1923 sonu arasındaki dönemi popüler tarih diliyle ele alabilmek için yakın tarih okurunun, tamamına kolay erişemeyeceğini düşündüğüm bir kaynakça kullanımına ihtiyaç duydum.

Birincil kaynaklar doğal olarak döneme değinen hatıratlar oldu. Bunları seçerken görece yakın dönemde baskısı yapılmamış ve anılar henüz sıcakken erken dönemde yazılmış olanları tercih ettim. Bunlara, yayımlanmamış kaynak ve belgelerle baskısı çok önceden tükenmiş olanlar da girdi. Sonuç olarak yazıların geneli birden fazla kaynaktan yapılan derlemelerle ortaya çıktı. Bu döneme damgasını vuran en önemli sürecin Lozan Barış Konferansı olmasından dolayı, bu konuya özel bir önem vermeye, gelişme ve aşamalarını peyderpey ve farklı boyutlarıyla aktarmaya çalıştım. Bunu yapabilmek için önemli aktörlerin özel yazışmalarını ve birtakım belgeleri deşifre etmek gerektiyse de en büyük yardımcım değerli araştırmacı Bilal Şimşir'in devasa yapıtı *Lozan Telgrafları* (Türk Tarih Kurumu, 2019) oldu. Süreklilik gösteren diğer bir konu da Mustafa Kemal'in başkumandanlıktan cumhurbaşkanlığına giden yol boyunca askerlikten siyasetçiliğe dönüşmesiydi. Bu dönüşüm sürecini doğru aktarabilmek için olayları titiz bir kronolojik sıralamayla, söylemini ise kendi ağzından olmasına özen göstererek aktardım.

Metnin haftalık yayına uygunluğunu sağlamak için dünyanın diğer ülkelerindeki erişilebilir gazete ve dergi arşivlerini taramak ve olaylar yaşanırken yapılmış yorumları süzmek gerekti. Bu çaba yakın tarihimize dair birçok keşif yapmayı sağladığı gibi görsel zenginlik bakımından da faydalı oldu. Tüm alıntıları sadeleştirilmiş dille okura aktararak okuma kolaylığı sağlamayı hedefledim. Ayrıca başta siyasi rakipler olmak üzere ele alınan konuların taraflarının farklı görüşlerini yansıtan çeviriler yaptım ve bazı konuları derinlemesine inceleme arzusu duyan okurlara kaynak yayın önerilerinde bulundum.

Yayının ilk haftalarından başlayarak okurlarla etkileşim kurabilmek ve tal-

Cumhuriyet'e Doğru 52 Hafta

tif görmek çok sevindirici oldu. Meraklı okurun bazı hatalarla ilgili anında uyarıda bulunması ve bazı ayrıntıları sorgulaması da bu deneyime değer katan gelişmelerdi. Henüz ilk ay geride kalmışken Remzi Kitabevi'nden bir çağrı geldi. Sevgili dostum Öner Ciravoğlu yazı dizisini takip ettiğini belirtti ve kitaplaştırma konusundaki düşüncemi sordu. Bu beklemediğim teklifi hemen kabul edip henüz yazılmamış bir kitabın alın yazısını çizmiş olduk. İlerleyen aylarda okurlarla yaptığım hemen her yazışmada dile getirilen ortak talep de haftalık yazıların topluca kitaplaştırılmasıydı. Ben de Remzi Kitabevi'nden gelen öneriye dayanarak hepsine olumlu yanıt verme keyfini yaşadım.

Elli iki haftalık bu maceranın sonuna yaklaşırken *Oksijen* de yazıların bir özeti kitaplaştırmak ve okurlarına yüzüncü yıl armağanı olarak dağıtmak niyetini bildirdi. Aynı kitabı yayımlamak isteyen iki kurumun birbiriyle uyum içinde davranmasını ve herkesin isteğinin gerçekleşmesini ise sanırım Cumhuriyet'in yüzüncü yılının taşıdığı değer ve anlama borçluyum.

Yüz yıl kimi zaman çok uzun, kimi zaman bir insan ömrüne sığacak kadar kısa bir zaman dilimini ifade ediyor. Bu kitapta işlenen konuların çoğu, üzerinden geçen yüz yıl boyunca çok yönlü tartışmaların da konusu oldu. Hepsinin ötesinde, birçoğu Türkiye Cumhuriyeti'nin bugününü dahi belirleyen unsurlar içeriyor. Cephede kazanılan zaferlerin siyasi perçinlenmesini sağlayan bu zorlu yılda yaşananlar, geride kalan yüz yıl boyunca bir ulusun yarattığı tüm varlığın temelini oluşturmakla kalmadı; İstanbul da beş yılı bulan esaretten iki bin üç yüz kilometre uzakta atılan bir imzayla kurtuldu. Bir kentin, bir ülkenin ve bir ulusun yeniden doğuşu sayılabilecek 1923 yılının, her fırsatta anılmaya değer olduğuna inandığım kurucu lider Atatürk ve dava arkadaşlarına duyulan minnetin simgesi olması gerekir.

Gazete yayını henüz sürerken tamamlanan içeriği kitap tasarımına uyarlayan ve her zaman titizliğine hayranlık duyduğum Ömer Erduran başta olmak üzere tüm Remzi Kitabevi ekibine bu ortak hayalimizi hızla hayata geçirdikleri için sonsuz teşekkürler. Umarım bu kitapla 29 Ekim 2023 tarihinin önemini anlamaya ve yüz yıl öncesinde bu ülkede yaşananların nasıl bir mucizeye yol açtığı kavranmasına yardımcı oluruz.

İzzeddin Çalışlar
2023, İstanbul

Cumhuriyet'e Doğru 52 Hafta

Türkiye'nin bu kitapta ele alınan dönemin başlangıcı olan 1922 güzünde-ki durumu, kazanılan büyük zafere rağmen Atatürk'ün Nutuk'un başında betimlediği 1919'un Mayıs ayının 19'uncu günündekinden çok farklı sayılmazdı. TBMM'nin Sevr koşullarını reddetmesiyle Birinci Dünya Savaşı'nın Doğu Cephesi kapanmamış, İtilaf Devletleri'nin galibiyeti resmîyet kazanmamıştı. 30 Ağustos'ta kazanılan askeri zafer sonrası hükmünü kaybeden Mondros Ateşkes Mütarekesi'nin yerini Mudanya'da imzalanan antlaşma almış, Batı Anadolu'da işgal öncesi sınırlara dönmüş olsa da Trakya ve başkent işgal altında kalmıştı. Muzafer TBMM Ordusu, tüm yorgunluğuna rağmen teyakkuz durumunda kalmak zorundaydı. İlk hedef artık Akdeniz değil, İstanbul'du.

On yıllık kesintisiz savaş ortamı, tüm iktisadi alanlarda hasar yaratmış, buna işgal kuvvetlerinin çekilirken hemen hemen tüm yerleşim bölgelerine verdiği hasar da eklenmişti. Musul vilayetinde gayrinizami harp ortamı devam ediyordu. Halk yoksul ve yoksunluk içindeydi. Son beş yıl içinde yaşananlar, gayrimüslim halkla Müslümanlar arasında tamiri zor ayrışmalar doğurmuştu. Toplum düzenini sağlamakla görevli kolluk teşkilatı dağılmış, ulaştırma sistemi çökmüştü.

Topyekûn bir restorasyon ihtiyacı altındaki ülke, TBMM Hükümeti tarafından yönetiliyor, meclis içindeki güçlü muhalefet, birçok konuda uzlaşma sağlanmasını engelliyordu. Öncelikli siyasi hedef barış ortamına erişmekti. Bunun nasıl olacağı ise meçhuldü.

Atatürk o dönemdeki ruh halini yine Nutuk'da şöyle dile getirecekti: "Milletin vicdanında ve geleceğinde hissettiğim büyük gelişme kabiliyetini, bir millî sır gibi vicdanımda taşıyarak, yavaş yavaş bütün bir topluma uygulatmak mecburiyetindeydim." 29 Ekim 1922'den sonraki elli iki hafta, bu sırrın adım adım uygulamaya konulmasına uygun bir zemin yaratmakla geçecekti. Ucunda Cumhuriyet olan bir tünele giriliyordu.

Bir devrin kapandığı tarih

Her ne kadar cumhuriyetin ilanı tarihe 29 Ekim 1923 olarak geçtiyse de yeni devletin kuruluşunun başlangıcı bu hafta oldu. Çünkü son iki buçuk yıldır, ülkede birbirini tanımasa da, “çift başlı” bir yönetim vardı ve hâkimiyetin kayıtsız şartsız millette olacağını vaat eden Anadolu hareketinin sözünde durabilmesi, işgal altındaki payitahttakilerin tasfiye edilmesine bağlıydı.

1922'nin Kasım ayının ilk haftasında yolu Ankara'ya düşen bir yabancı, tarihi bir dönemece tanık olduğunu hemen hissedirdi. O hafta hem gazeteciler hem okurları için her an yeni bir gelişme yaşanıyor, haber ve dedikodu trafiği harp dönemindekinden bile yoğun oluyordu. Anadolu'nun bu en büyük kasabasından çıkan ilk haber, birkaç gün sonra tüm dünyada yankı bulmuş, Büyük Harp sonrası devlet yapısı dağılan imparatorluklara Osmanlı'nın da katıldığı resmen açıklanmıştı. İstanbul'daki genel havada ise pek “geliyor gelmekte olan” beklentisi yoktu. Kulaklar daha çok işgal kuvvetlerinin Trakya'dan çekilmesi ve tüm dertleri dindirecek olan barış antlaşmasıyla ilgili haberlerdeydi. 31 Ekim günü toplanan ve askeri tıp öğrencileriyle ilgili bir karar alan Heyeti Vükela(*) üyesi nâzırlar da birbirini hep bir arada son kez gördüklerinden ha-

(*) Sadrazam ve nâzırların oluşturduğu meclis

30 Ekim 1922

TBMM Genel Kurulu, Osmanlı İmparatorluğu'nun sona erdiğini ve yönetimin mecliste kurulan hükümette olduğuna dair karar aldı.

31 Ekim 1922

İşgal kuvvetleri Çorlu ve Silivri'den başlayarak Doğu Trakya'yı jandarma ve sivil memurlara teslim etmeye başladı.

1 Kasım 1922

Jandarma birlikleri Çanakkale Boğazı ve çevresinde konuşularak yeni görev yerlerini aldı. TBMM kararnamesiyle saltanat kaldırıldı.

bersizdi. Barış konferansında ortak bir tavır belirlemek için iki hafta önce Mustafa Kemal'le telgraflaşan Sadrazam Tevfik Paşa, Lozan bavulunu hazırlamış, yola çıkmayı bekliyordu.

Hemen herkes gibi İtilaf Devletleri de Lozan'da toplanacak konferansta Türkiye'yi iki hükümetin temsil edeceğini sandığından resmi davet de bu yönde yapılmıştı. 30 Ekim'deki oturumda Mustafa Kemal Paşa, sadrazamın, "Ankara Büyük Millet Meclisi Yüce Başkanlığına," diye başlayan telgrafını sundu. Sekiz ay önce TBMM Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal'i (Tengirşenk) geri çeviren sadrazam, Sevr Antlaşması'nın iptali ve işgali ortadan kaldırmak için Ankara'yla birlikte harekete hazır olduğunu belirtiyor, ulusal birliğin önemi ve vatan uğruna kişisel hırslardan arınma cümleleri kuruyor, meclisten birinin

4 Kasım 1922

İsmet (İnönü) Paşa İtilaf Devletleri'ne saltanatın kaldırıldığını bildirdi ve Tevfik Paşa Kabinesi'nin istifasıyla İstanbul, TBMM'nin denetimine girdi.

5 Kasım 1922

Refet (Bele) Paşa, İstanbul'daki bakanlıklara her türlü çalışmayı kesme buyruğu verdi. Lozan heyeti Ankara'dan yola çıktı.

6 Kasım 1922

Afyonkarahisar, Dumlu-pınar Muharebeleri ve düşmanın takibi sırasında büyük ve fedakâr hizmetler gören, farklı sınıf ve rütbelerden 574 kişi İstiklal Madalyası'yla onurlandırıldı.

kendisine eşlik edebileceğini buyuruyordu. Metin TBMM’de biriken devrimci potansiyeli tam anlamıyla açığa çıkardı ve herkesin eteğindeki taşları döktüğü toplantılardan biri yaşandı. Kimi, sadrazamın Türkiye yerine “Ankara” demesine ve hanedan verasetinin demodeliğine takıldı; kimiyse Sevr’e gidilirken neden aklına Ankara delegesi çağırılmak gelmediğini sordu. O gün o çatı altında Sultan Vahdettin için, “Halife denilen o herif,” de dendi, “Gayrimeşru velet” de dendi. Ortama öfke hakim olsa da zaman zaman gülüşmelere yol açan yorumlar da yapıldı: Mazhar Müfit’in, “Dilim dönmüyor,” diyerek Arapça dinin vahameti anlamına gelen, “Vahimeddin Efendi,” demesi üzerine Tunalı Hilmi, “Efendi kelimesi büyüktür, geri alınız,” diye uyarınca, Mazhar Müfit okuma yazma bilen herkese efendi dendiğini hatırlatıp önce bir kanun yapıp efendi sözünü kaldırmak gerektiğini belirtti ve bir mâni patlattı: “Babiâli Sadrazamı. Telgrafını gördüm. Kahkahalarla güldüm. Mührümü basarım, seni mahkeme kapısına asarım.”

Sonraki yıllarda muhalif tavırlarıyla öne çıkan birçok ünlü isim de o gün Osmanlı’nın yerini Türkiye’nin alması gerektiğini dile getirdi. Konuşmalar da cumhuriyetten, hatta halifeliğin kaldırılmasından bile bahsedildi. Çoğunluk köktenci bir tavırdan yanaysa da halen meclisin 1920’deki ruhunu taşıyanlar, varlık sebeplerini saltanatın gaspedilen haklarını korumaktan ibaret görüyordu. Bu da padişah iradesine kafa tutmaktan kaçınmayı gerektiriyordu. O günün, Mustafa Kemal Paşa’nın “İhtimal ki, bazı kafalar kesilecektir,” tehdidiyle kapanma sebebi de o azınlıktı. 82 imzalı karar tasarısı komisyona havale edildi ve 1 Kasım oturumu beklenmeye başlandı.

Saltanatın kaldırılması bir bakıma Lozan’ın daha konferans başlamadan alınan ilk sonucu oldu. Belki de Sadrazam Tevfik Paşa o telgrafta Lozan görevinden affını istese, altı yüz küsür yıllık Osmanlı Devleti’nin ömrü muhtemelen birkaç ay daha sürebilecekti.

4 Kasım günü devletin resmi gazetesi olan *Takvim-i Vekayi* 4608’inci kez yayımlandı. Son sayı o oldu. Ordu teyakkuzda, jandarma İstanbul yolundaydı.

İki kararla yazılan tarih

SELÇUKLU Sultanı I. Alaeddin Keykubat’ın Söğüt ve civarını dirlik olarak verdiği Ertuğrul Bey’in 1281’de 93 yaşında vefatı üzerine, 23 yaşında Ka-

yı Boyu’nun başına geçen oğlu Osman Bey’in, Oğuz Beylerinin Kurultayı sonrası kurduğu yapı, altı asır boyunca üç kıtada fetihler yapıp aynı soydan

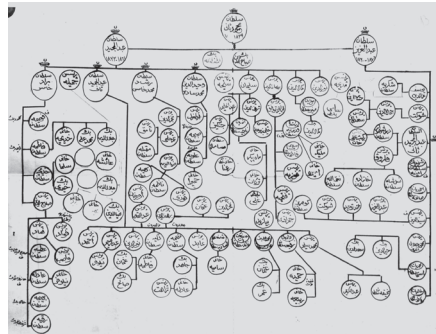
35 padişah tarafından yönetildi. 36'ncı padişah tahttayken 1 Kasım 1922'de TBMM'nin aldığı iki kararlaysa yeni bir tarih yazılmaya başlandı.

Bu kararların ilki, özetle Türkiye halkını hukuken TBMM'nin temsil ettiğini, ulusal sınırlar içinde onun hükümetinden başka yönetim tanımayacağını, şahsa dayalı İstanbul Hükümeti'nin 16 Mart 1920'den itibaren ebediyen tarihe karışmış kabul edildiğini belirtiyordu. Bu karar geriye doğru işletilmiş ve İstanbul'un resmen işgal edildiği gün Osmanlı İmparatorluğu'nun sonu olarak ilan edilmişti. Böylece kararın aslında yeni bir durum yaratmadığı mesajı veriliyor, kararın meşruluğu destekleniyordu.

İkinci karar biraz daha kritikti. Hilafet Osmanlı Hanedanı'na ait olduğundan, yeni halife aynı ailenin ilmen ve ahlâken "erşed ve eslâh" üyesinin TBMM tarafından seçilmesiyle göreve gelecekti. Erşed ve eslâh, 17'nci yüzyılın yenilikçi padişahı I. Ahmet'ten beri uygulanan, tahtın yaşça en büyük ve en deneyimli şehzadeye verildiği sistemdi. Yani aslında bir halife seçimi söz konusu değildi. Mevcut veliaht meclis tarafından halifeliğe atanacaktı. Kararın önemi, Yavuz Sultan Selim'den beri süren hilafet ve saltanat birlikteliğini bozmasıydı. Asıl tartışma da zaten bu konuda yaşanmıştı.

Kararlara neden olan önergelerin birleştirildiği karma komisyondaki Şeriye Encümeni hocaları, hilafetin sal-

tanattan ayrılamayacağı görüşündeydi. Mustafa Kemal Paşa'nın Komisyon Başkanı Müfit Hocaefendi'den söz alıp sıranın üzerine çıkarak yaptığı şu konuşma da bunun sonucuydu: "Efendim, hâkimiyet ve saltanat hiç kimse tarafından hiç kimseye ilim icabı diye, tartışıp anlaşarak verilmez. Hâkimiyet, saltanat kuvvetle, kudretle ve zorla alınır. Osmanoğulları Türk milletinin hâkimiyet ve saltanatına zorla el koymuştu. Bu saldırılarını da altı asırdan beri sürdürmüşlerdi. Şimdi de Türk milleti bu saldırganlara sınırlarını ihtar ederek, hâkimiyet ve saltanatını da isyan ederek fiilen kendi eline almış bulunuyor. Bu bir oldu-bittidir. Söz konusu olan millete saltanatını, hâkimiyetini bırakıp bırakmama meselesi değildir. Mesele zaten olmuş bitmiş bir hakikati ifadeden ibarettir. Bu kesinlikle olacaktır. Bura-

Saltanatın son veliahtı ve halifeliğin tek adayı Abdülmecit Efendi'nin elinden, II. Mahmut sonrası Osmanlı hanedanını gösteren secere çizimi. Nice'te sürgündeyken yaptığı çizimde, birkaç eksik olmasına rağmen alışılmadık biçimde kadınlar ve evlilik yoluyla aileye katılanlar da belirtilmiş.

da toplananlar, meclis ve herkes meseleyi doğal görürse, fikrimce uygun olur. Aksi durumda hakikat, olması gerektiği gibi yine ifade olunacaktır.”

Meclisin aslında bir devrim yapmakta olduğu o güne kadar hiç bu kadar net ifade edilmemişti. Artık konu devrim olup olmayacağı değil, kanlı mı kansız mı olacağıydı.

İsmet Paşa anlatıyor

SALTANATIN kaldırılma kararı üzerine İtilaf Devletleri hemen bir nota yollayarak TBMM Hükümeti delegelelerinin Lozan’a beklendiğini belirtmişti. Mustafa Kemal Paşa tarafından önceden ikna edilip dışişleri bakanlığına atanan İsmet Paşa heyet başkanı seçildi. Rıza Nur ve Hasan (Saka) Bey de heyete katıldı ve yolculuk hazırlıklarına başlandı. O sırada ülke güvenliğini Boğazlar’a bağlı gören Rusya Elçisi Aralov ısrarla konferansa katılma talebinde bulunuyordu. İnönü, Sabahattin Selek’e yazdığı *Hatıralar*’da o haftayı şöyle anlatıyor: “Lozan’a gitmek için Ankara’dan ayrılacağım günlerde, ekim sonu veya kasım başında Bay Aralov ile görüştim. ...Bu konuda kendisine resmi olarak dedim ki, ‘Türkiye kendisiyle harp halinde bulunan devletlerle bir barış antlaşması yapmak üzeredir. Rusya ile aramızda imzalanmış Moskova Antlaşması vardır. Lozan Konferansı’na hasım bulunduğumuz devletlerle beraber Rusya’nın da katılmasını isteye-

1 Kasım’da alınan son meclis kararı ise günün oturum sonrası kalanı ertesi günün milli bayram ve tatil ilan edilmesi oldu. Evli evine, köylü köyüne gitti, oldu-bittinin olup bittiği ancak kulaktan kulağa yayıldı. Zaten olup bitirenlerin işi başlarından aşkındı. Garp Cephesi kumandanı Lozan seferine çıkıyordu.

meyiz. Aksi takdirde Osmanlı idaresinin politikasını benimsemiş bir duruma düşeriz. Lozan Konferansı’nın bütün safhalarına Rusya’nın katılması teklifi bizim eskiden büyük devletlerle yaptığımız antlaşmaları hatırlatacak bir durum yaratabilir. Bununla beraber Boğazlar rejimi görüşülürken Rusya’nın ve diğer Karadeniz memleketlerinin konferansta görüşlerini ifade etme imkânının kendilerine sağlanması bizim makul karşıladığımız bir formüldür. Bunun için çalışacağız. Mısakı Milli’de belirttiğimiz esasların dışına çıkamayız,’ dedim ve konferansta Boğazlar meselesi konuşulurken Rus heyetiyle temas halinde çalışacağımızı söyledim. Aralov ile yaptığım konuşmalar samimi bir hava içinde geçmişti. Boğazlar meselesi üzerinde söylediklerim, resmi beyanlarım kendisini tamamen tatmin etti mi, bilemiyorum. Fakat anlayış gösterdi. Durumumuzu iyi değerlendirdiğini tahmin ediyorum.”

574 Madalya

İLK İstiklal Madalyası sahipleri Sakarya Zaferi sonrasında belirlenen 234 kişiydi. Yaygın kanının aksine bu listede ismi öne çıkan komutanlar hatta Mustafa Kemal Paşa dahi yoktu. İsmet Paşa'ya da henüz çıkmamış olan İstiklal Madalyası değil, Osmanlı altın imtiyaz madalyası verilmişti. Savaş boyunca 1570 civarında hak sahibi belirlendi. 6 Kasım 1922 günü, Büyük Taarruz ve düşmanın takibi sırasında fedakârlık gösteren 574 kişi daha İstiklal Madalyası'na layık bulundu. Madalyanın son halinin tasarlanması ve üretilip dağıtılması 1925 yılını bulduğundan hak sahiplerine sadece berat veriliyordu. Bireysel kahramanlık ve başarı ödülü niteliğindeki madalya, sonrasında Milli Mücadele'ye katkı göstergesi niteliğine büründü. Prof. Dr. Mesut Uyar'ın geçtiğimiz ağustos ayında Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları'ndan çıkan *Bir Asrın Ardından İstiklal Madalyası* adlı kitabı, uygulamanın tüm süreçlerini kapsayan ilk ciddi araştırma olduğundan özel önem taşıyor.

İstiklal Madalyası

Faşizmin İlk İktidarı

İTALYA'DAKİ hareketin adı *Fascio Combatimente* (Aydınlık Savaşı), lideri Benito Mussolini'ydi. Yandaşları kendilerine faşist demeyi benimsemiş, ortaya faşizm diye bir sözcük çıkmıştı. Sosyalistlerin öncülüğünde yayılan grevler ülke ekonomisini çökertecek boyutlara gelmiş, sorunun üstesinden gelemeyen hükümet iyice yıpranmıştı. Grev kırıcı organize kuvvetler olarak görülen Mussolini'nin Kara Gömleklileri, Napoli'de öyle bir gövde gösterisi yaptı ki, Başbakan Facta Roma'yı savunmak için askeri önlem almak üzere krala başvurdu. Kral Victor-Emanuel ise bu zorluğu aşmak adına hükümet kurma görevini Mussolini'ye verdi. 31

Ekim 1922 günü Mussolini iktidara gelirken kara gömlekliler de askeri disiplin içinde Roma'ya girdi. O sıralar sonraki yüz yıl boyunca faşizmin bambaşka bir anlam kazanacağını tahmin eden kimse yoktu.

Mussolini Roma'ya giriyor

Bariş Konferansı için Avrupa'ya giden heyet Lozan'a vardı

Yüz yıl önce bu hafta, Lozan Heyeti Başkanı İsmet Paşa için diplomasi mücadelesinin başlangıcıydı. İsmet Paşa ve heyeti barış konferansı için 11 Kasım'da Lozan'a vardı. Ancak Lozan'a varmadan kısa süre önce konferansın 20 Kasım'a ertelendiğini öğrendi, çok öfkeleni. 'Karşımızda bir koloni değil, hür bir millet var. Tâbi değil, eşitiz,' dedi.

İsmet Paşa üç vagonlu özel trenle daha İstanbul yolundayken basın açıklamalarına başlamıştı. Bariş şartlarının defalarca ilân edildiğini, tüm çabaların iki sözcük için olduğunu belirtmişti: Misakı Milli. Boğazlar'da serbesti konusunda samimi olduğunu, Marmara ve İstanbul'un güvenliğinin garantiye alınması ve Yunan Ordusu'nun yaptığı tahribatın giderilmesi gerektiğini de ekledi. İstanbul'da kaldığı iki gün boyunca konferanstan beklediklerini yinelediği demeçler verdi. İsveç Büyükelçisi Wallenberg'le yaptığı görüşmede, TBMM Hükümeti ile diplomatik ilişki kurmasını istedi ve olumlu karşılık buldu.

9 Kasım günü şark Ekspresi'yle Sirkeci Garı'ndan hareket etmeden önce Fransız *Le Petit Parisien* muhabirine verdiği demeçte, kapitülasyonların kesinlikle kaldırılması gerektiğini belirtip Fransa'nın Türkiye için önemine şu sözler-

7 Kasım 1922

İstanbul'daki İngiltere Yüksek Komiseri, ülkesindeki seçimler nedeniyle Lord Curzon'un gelememesi yüzünden Lozan Konferansı'nın ertelenebileceğini söyledi.

9 Kasım 1922

Lozan'a giden TBMM heyeti, Sirkeci Garı'ndan bindiği şark Ekspresi'yle İstanbul'dan ayrıldı.

10 Kasım 1922

Mudanya Mütarekesi gereği olarak Kırklareli'ndeki Yunan işgali sona erdi. TBMM'nin saltanatına son verdiği devrik Padişah Vahdettin, cuma selamlığına çıkarak geleneksel törene katıldı.

Lozan Heyeti

le değindi: “Yurdumuzu onarabilmek için birçok yardıma muhtacız. Bir geçiş dönemindeyiz. Türkiye’nin ekonomik onarımı için Fransız dostlarımızın yanımızda olmasını isteriz.”

Sofya’ya vardıklarında Bulgar içişleri bakanı ve meclis başkanı vagonu ziyaret edip hkmetlerinin iyi dileklerini sundu. Yugoslavya’dan geçerken Bulgaristan Başbakanı Stambuliski de trene bindi ve kompartımanda ikili görüşme yapıldı.

nceliklerini, henüz masaya oturmadan kamuoyuyla paylaşma taktiği Belgrad ve Milano’da da sürdü. *The Daily News*’a demecinde, hükümetin hilafetin merkezi olan İstanbul’a yerleşme olasılığından bahsederek TBMM’nin egemenliğine bırakılması gereğini vurguladı.

11 Kasım 1922

Barış Konferansı’na katılmak için yola çıkan TBMM heyeti Lozan’a vardı.

13 Kasım 1922

Lozan Barış Konferansı’nın açılışı, Lord Curzon’un gelememesi sebebiyle 20 Kasım gününe ertelendi.

Lozan'a varmadan az önce *Le Matin* muhabirinden konferansın ertelendiğini duyduğunda ise tepkisi sert oldu: "Bu geciktirmenin Türk milleti ve TBMM üzerine etkisinin nasıl olacağına generalleriniz cevap versin. ...Karşınızda bir koloni değil, hür bir millet var. Tâbi değil, eşitiz."

Trenden indiğinde İsmet Paşa'nın cebinde fazladan iki altın kalem vardı. Birini Darülfünun ziyareti sırasında yanına yaklaşıp barışı imzalarken kullanması için bir öğrenci, diğerini İstanbul'daki ilkokul öğretmenleri armağan etmişti. Ne var ki, o imzayı atma aşamasına gelmek için daha çok mücadele etmesi gerekecekti.

Lozan'a giden heyet, Dışişleri Bakanı İsmet Paşa, Sağlık Bakanı Dr. Rıza Nur ve eski Maliye Bakanı Hasan'dan (Saka) oluşuyordu ama geniş bir danışman grubu da eşlik ediyordu. İsmet Paşa'nın iki binbaşı yaveri, bakanlık sekreterleri, kâtipler, tercüman derken sayıları otuzu bulmuştu. Lozan'a vardıklarında Fransa'nın Bern Büyükelçiliği Müsteşarı, konferansın resmen 20 Kasım'a ertelendiğini ve Başbakan Poincaré'nin İsmet Paşa'yı Paris'e davet ettiğini bildirdi. Başbakan bu davetle Fransa'nın ertelemeyi gösteriyordu. Zaten Paris'teki İngiltere Büyükelçisi'ne bir nota verip barışın gecikmesinin Türkleri yeniden silah başı yapmaya iteceği uyarısında bulunmuştu. İngiliz muhatabı Lord Curzon ise İsmet Paşa'nın Paris'e gidip Poincaré ile görüşme ve itilaf bloğunun zedelenme olasılığından rahatsızdı.

İtalya'da bir hafta önce iktidara gelmiş olan Mussolini de İtilaf Devletleri'nin konferansta ortak hareket etmesini önemsiyor, isteklerinin ancak bu şekilde Türkiye'ye kabul ettirilebileceğine inanıyordu. İsmet Paşa ertesi gün taraflara nota gönderip tepkisini dile getirdi. Ardından bir de basın toplantısı düzenleyip barışı herkesten çok Türkiye'nin istediğini ve yıllardır bunun mücadelesini verdiğini belirtip Fransa'da çıkan haberlerin aksine, halifenin herhangi bir siyasi yetkisi olmayacağını açıkladı.

Kırklareli'nin kurtuluşu

SINIR kasabası olmanın zorluklarını Balkan Savaşları'nda Bulgar, Milli Mücadele'de ise Yunan işgaliyle yaşayan Kırklareli, son on yılı göç, direniş ve acılarla geçirmişti. 25 Temmuz 1920'de başlayan son işgal, Mudanya Mütarekesi'nin 15 Ekim 1922 gece-

sinden itibaren yürürlüğe girmesiyle iki buçuk yıl sonra sona erdi. Fransız yetkililerin gözetiminde Yunan askerlerinin şehri boşaltmasını takiben, şehir 10 Kasım günü teslim alındı. Böylece ateşkes ortamında Trakya'da sürmekte olan işgalciler bir adım daha geri atmış oldu.

1922'nin son aylarından 29 Ekim 1923'e kadarki elli iki hafta, Türkiye'nin geleceğindeki yüz yılını şekillendiren birçok olaya sahne oldu. Lozan Barış Konferansı, saltanatın kaldırılması, İstanbul ve Trakya'da süren işgal, Musul sorunu, TBMM seçimleri ve Cumhuriyet'in ilanı bunların başlıcalarıydı. Bu tarihi dönemeçlerin öncesi ve sonrasındaki tartışmalar, yerli ve yabancı basına yansımaları, arşivlerde kalmış ayrıntılar ve döneme tanıklık edenlerin anılarından derlenen bu kitap, geçiş dönemine ayna tutarken yakın tarihimizin belki de en önemli elli iki haftasını gün gün, hafta hafta özetliyor.

Atatürk'ün evlenme kararını açıklamasından Latife Hanım'ın kadın hakları görüşlerine, Ali Şükrü cinayetinden İngiliz bombardımanına, Lozan yazışmalarından meclisteki muhalefete, Şehzade Abdülmecit'in halifelığe atanmasından Cumhuriyet'in ilan edilme kararına kadar bir yıllık süre boyunca Türkiye ve yakın çevresini etkileyen tüm gelişmeleri bir araya getiren *Cumhuriyet'e Doğru 52 Hafta*, sayısız kaynak taranıp güncel dile aktarılarak hazırlandı.

www.remzi.com.tr

ISBN 978-975-14-2162-3

9 789751 421623

KDV'den muaftr